

XVII–XVIII асрларда Марказий Осиё халклари учун энг огир синовлардан бири — Жунгорлар офати хисобланади. Жунгорлар (ойратлар) давлатининг кучайиши ва уларнинг кўшни халкларга тажовузлари бутун Туркистон, жумладан, козок, киргиз ва ўзбекларнинг хаётида катта из қолдирди. Бу даврда жунгор ҳукмдорлари доимий равишда кўшни қавмлар устидан юришлар уюштириб, уларнинг ерларини талон-торож қилган, аҳолини асирга олган ва турли сиёсий низоларга сабаб бўлган.

Жунгорлар давлатининг шаклланиши ва ҳужумлари

Жунгорлар XVII асрнинг ўрталарида Мўғулистон ҳудудида кучли ҳарбий уюшма сифатида шаклланди. Улар отлик кўшинларнинг интизоми ва қуролланиши жиҳатидан Марказий Осиёнинг энг ҳавфли қувватларидан бири эди. XVII аср охири ва XVIII аср бошларида жунгорлар Козогистон жануби ва марказига бир неча марта ҳужум қилдилар. 1710–1720-йилларда уларнинг ҳужумлари айниқса кучайди. 1723-йилдаги кўшин юриши козок тарихида “Ақтабан шўбырынды, Алқакөл сўлама” деб аталган ҳалокатли воқеага сабаб бўлди. Бу воқеада минглаб қишлоқлар вайрон бўлди, аҳоли қирилди ёки асирга олинди. Козоклар ўз yurtларини ташлаб, чегараси кенг Фарғона, Хоразм ва Бухоро томонларга қочишга мажбур бўлди.

Козокларнинг огир ахволи ва кўшинларнинг ёрдами

Жунгор тажовузи козок халқини жуда огир аҳволга солиб қўйди. Козок оқсуйаклари турли ўлкаларга тарқалиб кетган аҳолини бирлаштириш ва қарши туришга ҳаракат

килди. Шу даврда ўзбек хонликлари — Бухоро ва Хива ҳам ўз чегаралари хавф остида колганини англаб етди.

Айнан шу воқеаларда ўзбекларнинг кўшни кардош кавм — козокларга ёрдам кўрсатгани хакида тарихий манбаларда маълумотлар учрайди. Масалан, 1726-йилда Таликўрган якинида кўшма кўшин тузилиб, козок, киргиз ва ўзбеклар бирлашган холда жунгорларга карши туришган. Шунингдек, Самарканд, Тошкент ва Фаргонадан кўплаб йигитлар кўшилиб, умумий хавфга карши биродарона жавоб кайтаришган.

Чимкент ва Андижон атрофидаги жанглар

Тарихий манбаларда кайд этилишича, козоклар жанубга чекиниб келганда, уларнинг катта кисмини ўзбек хокимлари химояга олди. Фаргона водийсида ва Чимкент атрофида жунгорлар билан кўшма жанглар бўлиб ўтди. Бу жанглarda козок ва ўзбек жангчилари бир сафда туриб, жунгорларнинг юришларини кайтаришга ҳаракат килдилар.

Жунгорлар давлатининг кулаши

XVIII аср ўрталарида Жунгорлар давлати ички низолар ва ташки босимлар сабаб кучдан колди. Аввалига козоклар ва киргизлар томонидан босим кучайди, кейинчалик XVIII асрнинг иккинчи ярмида Чин (Манжур-Чин) империяси жунгорларни бутунлай йўк килди.

Жунгорлар офати Марказий Осиё халklarининг сиёсий-ижтимоий ҳаётида хал килувчи давр бўлди. Бу давр халklarнинг биродарлик ва ҳамжихатликка муҳтож эканини кўрсатди. Козокларнинг огир аҳволида ўзбеклар ва бошка кардош кавмлар кўрсатган ёрдам тарихий аҳамиятга эга бўлиб, Туркистон халklarининг тақдири бир-бирига чамбарчас боглик эканини яккол намоён этди.

Абу Муслим

(профессор, сиёсий таҳлилчи)

Асосий манбалар

1. Мухаммад Юсуф Бухорий. “Тарихи Мухаммади” – XVIII асрда ёзилган манба бўлиб, жунгорлар ҳужумлари ва Марказий Осиёдаги сиёсий воқеалар хакида маълумот беради.
2. Махмуд ибн Вали. “Бахрул-асрор” – XVII асрнинг иккинчи ярмида ёзилган асарда жунгорлар, козок ва ўзбеклар ўртасидаги муносабатлар кайд этилган.
3. Козок халк огзаки ижоди – айникса, “Ақтабан шўбырынды, Алқакөл сўлама” воқеаси хакидаги кўшиқлар ва дастанлар.
4. Чин солномалари – XVIII асрда Манжур-Чин империяси жунгорларни йўк килиш жараёнларини ёзиб колдирган.

Тадқиқотлар ва замонавий асарлар

1. Бартольд, В.В. “Туркестан в эпоху нашествия монголов” – жунгорлар давлати тарихи ва Марказий Осиё халklarига таъсири хакида кенг маълумот.
2. Семёнов, А.Н. “Очерки по истории Средней Азии” – козок-ўзбек-жунгор муносабатларини тадқиқ килган.

3. Абусеитова, М.Х. “История Казахстана в персидских источниках” – козоклар ва ўзбекларнинг кўшма ҳаракатлари ҳақида манбалар.
4. Ерофеева, И.В. “Казахи в XVII–XVIII вв.” – козоклар тарихида жунгорлар билан урушлар, айниқса 1723-йил воқеаларига бағишланган.
5. Косимжан Мухаммедов. “Жонгар шапқыншылығы” – козок тилидаги тадқиқот, жунгор ҳужумлари оқибатларини ёритади.
6. Ҳамид Зиёев. “Ўзбекистон тарихи” – ўзбек-козок муносабатлари ва умумий ҳавф давридаги ҳамкорлик ҳақида маълумотлар бор.
7. Бобожон Гафуров. “Таджики” – кенг Марказий Осиё тарихини ёритиб, жунгорлар таҳдиди ҳақида ҳам тўхталиб ўтади.

Хулоса

Жунгорлар офати ҳақидаги тарихий маълумотлар турли манбаларда тарқоқ ҳолда сақланган бўлса-да, козок оғзаки ижоди ва ўзбек тарихчилари ёзиб қолдирган асарлар уларнинг кўшни халқлар билан ҳамжихатликда ҳаракат қилганини тасдиқлайди. Замонавий тадқиқотлар эса буни чуқур таҳлил қилиб, халқлар ўртасидаги сиёсий-ҳарбий ҳамкорликнинг аҳамиятини очиқ бермоқда.